

MIRALLES I MONTSERRAT, Joan (2006-2008): *Antologia de textos de les Illes Balears*. Volums I-IV. Barcelona: Institut d'Estudis Baleàrics; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Encara que només han aparegut quatre dels dotze volums amb què s'ha estructurat aquesta *Antologia de textos de les Illes Balears*, paga la pena de fer-ne ja una ressenya per cridar l'atenció sobre l'interès extraordinari d'aquest riquíssim aplec de textos baleàrics en llengua catalana, del segle XIII a 1939, reunits per la mà pacient i rigorosa de Joan Miralles. En concret, els quatre primers volums són els més pròpiament històrics, ja que apleguen textos mallorquins fins a 1900. I podem avançar que els volums V al X, ja enllestits, presentaran una panoràmica exhaustiva de les múltiples tipologies textuals mallorquines del primer terç del segle XX, mentre que els volums XI i XII, en fase de recopilació, recolliran textos d'Eivissa / Formentera i de Menorca, respectivament, del segle XIII a 1939.

La iniciativa, concebuda el 1995, culmina una línia d'investigació del filòleg mallorquí, que arranca de manera decidida amb la seua tesi doctoral, *Un llibre de Cort Reial mallorquí del segle XIV (1357-1360)*. *Introducció, transcripció i estudi lingüístic*, presentada a la Universitat de les Illes Balears el 1978 i publicada sis anys més tard. Ben mirat, deriva del seu interès per les més diverses manifestacions de la llengua oral i la cultura popular, que ja observem en alguns dels seus articles de divulgació dels anys setanta, i que resumeix molt bé el seu llibre *Història i cultura popular* (Barcelona, 1998). Aquesta opció és continuadora d'una tradició erudita insular, que té els seus precedents més excelso en quatre figures singulars d'aquelles terres entranyables: Marian Aguiló, Antoni Maria Alcover, Francesc de Borja Moll i Joan Veny. No és la de Miralles una sensibilitat aïllada avui en el context balear: basta conèixer un poquet els seus col·legues del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de les Illes Balears per a adonar-se de seguida que, en tractar de les coses de la terra, brolla quasi espontàniament dels seus llavis i del seu cor una profunda estima per la parla popular de la terra. N'hi ha qui posa més èmfasi en l'anàlisi de la variació diatòpica i n'hi ha qui s'estima més replegar i analitzar les tradicions populars, però en qualsevol cas batega en tots ells l'estima pels registres més genuïns de la llengua catalana. Joan Miralles uneix a aqueixa vocació per l'estudi de la llengua oral i la cultura popular la seua especialització en història de la llengua i en gramàtica històrica. Això el converteix en una persona molt idònia per a dur a bon terme el projecte d'antologia *total* de textos que va concebre el 1995. Treballs com la seua ponència «Per una tipologia del català col·loquial a l'edat mitjana», presentada a l'XIè Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (1997) –avanç d'un llibre sobre *El català col·loquial a l'edat mitjana*– anuncien l'aplicació dels plantejaments metodològics que observem en l'*Antologia*.

En la Introducció general a l'*Antologia*, reproduïda al volum I, Miralles aborda el concepte de text i de registre lingüístic i proposa una classificació dels textos inspirada en els criteris de Michael Gregory i Susanne Carroll (*Language and Situation. Language Varieties and their Social Context*, 1978), que hi distingeixen el *camp del discurs* o tema, el *mode del discurs*, que està determinat per les condicions d'emissió, transmissió i recepció d'un text, i el *tenor del discurs*, que fa referència a la relació entre els participants en el discurs. Encara que Miralles adverteix que la tipologia que proposa no és unívoca, ja que són molts els entrecreuaments que es poden donar en un mateix text, classifica els textos de la seua *Antologia*, d'acord amb aqueixos criteris formals i funcionals, en: religiosos, filosòfics, assagístics, científicodidàctics, etnogràfics, historiogràfics, biogràfics, lexicogràfics, metalingüístics, pa-

remiològics, enigmístics, periodístics, crítics, polítics, polemístics, publicitaris, narratius, poètics, de literatura popular, teatrals, administratius, capitulars, contractuals, cerimonials, epistolars, dietarístics, testamentaris, judicials, parlamentaris, edictals, homilètics, d'inventaris i onomàstics. Tot seguit, n'explica les característiques. El quadre de la pàgina 35 del primer volum permet visualitzar ràpidament i eficaç els diferents tipus de textos que documenta per cada segle. Ben mirat, ve a ser un esquema de la història del català escrit.

Els volums publicats s'estructuren de la manera següent: el primer volum abraça del segle XIII al XVI i va precedit d'un pròleg de Joan Martí i Castell, especialista en llengua medieval; el segon volum comprèn els segles XVII i XVIII i porta un pròleg d'Albert Rossich, especialista en literatura catalana moderna; i els volums tercer i quart, dedicats al segle XIX, són prologats per Joan Mas i Vives, especialista en aquesta època. Després de la introducció a cada volum o volums d'una mateixa època, Miralles reproduceix els textos escollits, de manera que en cada segle hi haja una representació dels diferents tipus de textos proporcional a la documentació que ha controlat. Encara que agrupats per tipologies, els textos de cada època van numerats correlativament. Després de la numeració se'ns indica l'adscripció tipològica, la datació, la localització, l'autoria i el títol del llibre o document a què pertany. Tot seguit se'ns dona la procedència de la font i la ubicació exacta del text en el manuscrit o llibre corresponent. Per últim, se'ns ofereix un comentari sobre els trets formals i històrics del text, acompanyat de les dades biogràfiques i bibliogràfiques més rellevants del seu autor. Al final de cada volum, s'ofereix la descripció de la font a partir de la qual s'ha editat cada text i un glossari dels mots d'interès lexicogràfic.

Ens trobem, doncs, davant una obra ambiciosa, feta per un filòleg, però pensada potser més en clau etnogràfica i cultural que no pas filològica. Realment, és una antologia de textos destinada sobretot a historiadors de la cultura i, en particular, a tots aquells que s'interessen per qüestions d'etnografia, però és també un llibre d'enorme utilitat per als filòlegs i, en concret, per als historiadors de la literatura. No debades s'hi han posat en joc uns criteris d'edició marcadament filològics, en aquest cas els de la col·lecció «Els Nostres Clàssics». Com a selecció i edició acurada de textos no contemporanis ni estrictament literaris, l'obra de Miralles té, a casa nostra, precedents notables, com les conegudes antologies de Paul Russell-Gebbett (1965) i de Josep Moran i Josep Anton Rabella (2001), però la del filòleg mallorquí se singularitza per la circumscripció dels textos editats a l'àmbit balear, pel seu considerable nombre i per la seua adscripció tipològica, criteri que, pel que fa als tres primers volums, és probablement la primera vegada en la història de les antologies de textos d'interès lingüístic que s'aplica a una tria de textos no contemporanis. Per tal de garantir la màxima fiabilitat filològica possible dels textos editats, Miralles ha contrastat totes les fonts utilitzades amb les primeres edicions i, ben sovint, amb els originals manuscrits. Un propòsit ben lloable. Ara bé, com que la major part dels textos reproduïts, almenys dels segles medievals i moderns, procedeixen de transcripcions d'historiadors i erudits, i fins i tot de «qualque filòleg nostrat», en general més preocupats per la informació que aporten que pel seu rigor lingüístic, no sempre en podem esperar tota la fiabilitat textual desitjable. Miralles ha procurat esmenar aquests déficits, però descoratjat per la quantitat de temps que ha hagut d'esmerçar aplicant-hi les correccions oportunes, no s'ha estat d'advertir-nos que, en general, la major part d'aqueixes transcripcions «són poc de fiar». A pesar de no haver pogut recórrer sempre a l'original manuscrit i d'algunes quasi inevitables errades, cal reconèixer que els textos que ens ha ofert Miralles sí que són prou de fiar: un bon nombre de textos manuscrits els ha transcrits directament, i detalls com la indicació en cursiva del desenvolupament de les abreviatures, l'aparat textual al peu de cada pàgina o la reproducció de llistats d'errades advertides al final de cada volum prou que palesen aquest propòsit. Més encara, conscient de l'interès lingüístic de les grafies originals dels textos antologats, Miralles ha optat encertadament per deixar de banda els criteris d'edició d'ENC a partir dels textos posteriors a l'any 1800, cosa que afecta el 70% dels materials triats, i respectar les grafies de les fonts utilitzades. És així com podem observar, per exemple, les múltiples manifestacions dels qui, al segle XIX, es proposaven escriure en una llengua «acadèmica» i les dels qui preferien la llengua «que ara es parla», o analitzar la tensió dialèctica entre les opcions gramaticals i lèxiques més unitaristes i les més localistes.

Crec que és de justícia remarcar que l'obra, fruit d'una pacient labor de recerca i moltíssimes hores de lectura de materials molt diversos i en nombrosos arxius, hemeroteques i biblioteques (tal com es pot deduir dels organismes i títols de revistes que figuren en els llistats d'abreviatures i sigles usades de cada volum), presenta uns resultats ben satisfactoris. S'hi nota arreu la mà del filòleg primmirat, amb vocació d'historiador de la cultura. Ara bé, l'antologia no deixa de suscitar alguns interrogants, com ara per què no es reproduïen textos de la cancelleria reial de Mallorca (1276-1343), o per què s'ha descartat extraure'n notícies lingüístiques d'interès quant a l'evolució històrica de la parla mallorquina, a partir de les nombroses dades que ens ofereixen els materials antologats o per què no s'ha fet esment de textos que ens parlen, directament o indirectament, dels trets lingüístics del mallorquí, sense ser mallorquins, com ara les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, atribuïdes a Bernat Fenollar i Jeroni Pau, o sense estar redactats en llengua catalana. En concret, l'estudiós de la llengua catalana hauria agraït, després de l'edició de cada text, una descripció dels seus principals trets gràfics, fonètics, morfosintàctics i lèxics i uns breus comentaris sobre el procés de regionalització lèxica dels parlars baleàrics, ja que la informació en aquest sentit és riquíssima (*beninoy, blanco, ferrusca*, etc.). Aniria així en la línia del projecte d'investigació *Scripta i projecció diatòpica*, que dirigeix Joan Veny des del 1996, on no solament s'editen, sinó també es descriuen lingüísticament textos de tot el domini lingüístic català del segle XIII a l'actualitat. Però segurament és demanar massa a una sola persona. I, a propòsit del lèxic, aprofite l'ocasió per comentar un cas concret, que m'afecta: la presència de *murons* 'merlets' i de *llandes* 'llaunes' en una poesia del suposadament mallorquí Miquel Garcia, presentada a un certamen poètic valencià de 1511. Aquests mots desentonen en el context lingüístic mallorquí. En realitat, no deuen ser del Miquel Garcia capellà mallorquí resident per aquells anys a València, com vaig suggerir en un treball de 1983, hipòtesi que Miralles ha acceptat, sinó d'un desconegut valencià homònim, com semblen confirmar altres indicis lingüístics del mateix text. Posats a seleccionar alguna poesia de certamen de l'època, hauria estat preferible escollir alguna de les composicions que es van dedicar, el 1502, a Ramon Llull amb motiu del certamen que, en honor seu, se celebrà a Palma aquell mateix any.

L'aportació lingüística de l'*Antologia* es concentra en el glossari amb què clou cada volum, on l'autor reporta «els mots i les accepcions més particulars que poden tenir especial interès lingüístic» (I: 475) i «que en general no apareixen en el DIEC» (III: 12). Gràcies a la datació dels textos, podem detectar fàcilment l'aparició de cert tipus de mots, com ara els castellanismes (*quisà, perregàs, tocino*, etc.) o els francesismes (*rendibú*, etc.), indicatiu clar del procés de penetració cultural de les llengües veïnes, i, sobretot, el progressiu aflorament de la saba lingüística de la terra. Ara bé, concebut sobretot per a facilitar la comprensió del text, les explicacions històriques i etimològiques de cada mot cauen fora dels objectius del glossari. Així, se'ns informa si un determinat mot o accepció apareix al *DCVB*, però no si n'avança la datació o si és comentat per Joan Coromines al *DECat*. Qui mire el glossari amb ulls de lexicògraf hauria agraït que s'hi haguessen emprat els recursos de la tipografia per a diferenciar el mot lema original, la grafia normalitzada, la definició i l'explicació de l'accepció i que s'hi hagués adoptat una mateixa estructura en la presentació de cada entrada. La voluntat de màxima simplicitat pot explicar que, a vegades, alguns termes es definisquen de forma poc precisa, com quan es presenta *mirla* com a «varietat de falcó», sense fer referència a *esmerla*. Els criteris de consulta del glossari responen al mateix propòsit pràctic: el lector de qualsevol text podrà conèixer fàcilment si un determinat mot figura al glossari gràcies a l'asterisc que el marca; ara bé, si consulta el glossari i vol conèixer el context en què apareix un determinat mot, haurà de llegir-se una gran part del text en què es troba el mot en qüestió per a poder-lo localitzar, ja que, si bé ve marcat amb un asterisc, no se'ns assenyalen ni la pàgina ni la línia en què apareix.

Totes aquestes observacions no resten mèrit, però, a una obra la finalitat bàsica de la qual és reproduir acuradament un gran nombre de textos baleàrics –vora mil–, representatius de set segles d'història de la cultura catalana, que puguin donar compte fefaentment de la varietat d'usos socials i registres lingüístics utilitzats. És per això que Miralles ha procurat que els textos fossin complets o que, si pertanyien a una obra d'una certa extensió, reproduïssin fragments argumentalment coherents. En paraules de l'autor, s'ha volgut confegir «una història textual de la nostra llengua».

Si examinem atentament els textos triats en aquests quatre volums, especialment els corresponents als segles XVII, XVIII i XIX, ens adonarem de seguida que Miralles hi ha mirat d'alternar qualitat literària, interès etnogràfic i significació cultural. Aquest triple criteri ens permet constatar que hi apareguen textos tan diversos com un fragment de l'*Exposició dels Càntics de l'Amic i de l'Amat de Ramon Llull*, de sor Anna Maria del Santíssim Sagrament, de c. 1687, o una part de l'anònim *Tractat del salnitre*, de 1640, o un tros de la *Descripció de la temporada del any 1744 y sigüents fins a 1750*, de Sebastià Gelabert de sa Real, o l'article sencer *La llengua catalana. Controversies*, de Josep Taronj, de 1872, per citar només uns exemples localitzats a l'atzar. Al costat d'aquests textos utilitaris i literaris, sovint inèdits abans del 1800, també podem constatar, en els dos volums corresponents al segle XIX, la persistència d'un bon català administratiu en testaments, inventaris, contractes d'arrendament i actes capitulars de congregacions religioses fins quasi a la darrera de la centúria, la qual cosa permet certificar no sols la vitalitat de la cultura catalana en un context històric i sociolingüístic poc favorable, sinó també la preservació del sentit unitari de la llengua. La qualitat lingüística dels textos homilètics i litúrgics dels segles XVIII i XIX confirma que l'Església fou la dipositària per excel·lència de la bona llengua en uns moments de desorientació gràfica, ortoèpica i gramatical. En aquest conservadorisme lingüístic degué tenir un paper important una noblesa autòctona gelosa de la tradició i amb escassos contactes amb els seus homònims peninsulars. Crida poderosament l'atenció en aquesta època el fet que fins i tot en els textos de caire més popular, tret de ben poques excepcions, no apareguen els trets més dialectals del mallorquí, com l'article salat, la caiguda de la *-a* àtona final dels mots acabats en *-ia*, etc. Per altra banda, l'*Antologia* confirma que la castellanització no tingué pràcticament cap impacte lingüístic fins a l'inici del segle XIX. Aquestes i moltes altres dades lingüístiques, sociolingüístiques, etnogràfiques i literàries que se'n poden deduir prou que palesen la riquesa informativa, l'interès historicolingüístic i l'orientació predominantment culturalista de l'obra de Miralles, que esdevé així una preciosa eina de consulta multidisciplinària. En aquest sentit, però, trobem a faltar uns índexs d'autors, de matèries i de noms propis que poguessen facilitar la consulta d'una obra tan densa. Però, en contrapartida, el filòleg veurà recompensades aquestes mancances amb un allau de materials de primera qualitat i ben presentats, que li permetrà d'analitzar, contextualitzar i situar cronològicament tota mena de fenòmens lingüístics al llarg de set segles.

L'amplitud de perspectives i la voluntat de precisió que comporta delimitar 33 tipus de text han tingut un efecte altament positiu en els resultats de l'*Antologia*, ja que han forçat l'autor a trobar en cada segle un nombre representatiu de cada tipus de text i a primificar en la distribució cronològica dels textos fins a oferir-nos una imatge completíssima de les diverses manifestacions lingüístiques de cada època com mai no s'havia fet en la història de la llengua catalana. Hem de felicitar Miralles perquè ha reeixit molt bé en el seus objectius. Ara només cal desitjar que apareguen prest els vuit volums que falten.